

БЪЛГАРСКО СПИСАНИЕ ЗА ОБРАЗОВАНИЕ

БРОЙ 1

2020

BULGARIAN JOURNAL OF EDUCATION

VOLUME 1

2020

**ОБРАЗОВАТЕЛНАТА ДЕЙНОСТ НА ЖЕНСКИТЕ
ДРУЖЕСТВА В БЪЛГАРИЯ
1944-1947**

ПЕНКА ЦОНЕВА

*Penka Tsoneva. EDUCATIONAL ACTIVITY OF WOMAN'S
ASSOCIATIONS IN BULGARIA 1944-1947*

Резюме. Изследването е историко-педагогическо и реконструира посредством исторически извори образователната дейност на женските дружества в България в годините на народната демокрация (1944-1947). Изведените тенденции в развитието на тази дейност, която е своеобразно продължение на училищното образование и фактор за перманентно самообразование на жените в България, се вписват устойчиво в българската образователна традиция.

Ключови думи: женски дружества, Български народен женски съюз, образователна дейност, нормативна уредба, тенденции.

Abstract. The type of this research is historical and pedagogical and it reconstructs by means historical sources the educational activities of the women's associations in Bulgaria in the years of popular democracy (1944-1947). The trends in the development of the company educational activity, which is a kind of continuation of the school education and a factor for the permanent self-education of women in Bulgaria, are consistent with the Bulgarian educational tradition.

Key words: Women's associations, Bulgarian National Women's Union, educational activity, legislation, trends.

Предговор

В съвременната периодизация на българската история хронологическият отрязък от време – 1944-1947, е известен като години на „народната демокрация“¹. Радикалната социално-политическа и икономическа промяна, настъпила в България на 09.09.1944 г., вътрешното организационно развитие на женските дружества и взаимодействие им с другите културно-просветни структури са сред основните фактори, обуславящи спецификата на дружествената образователна дейност. Открояването на общото и особеното в съдържателната насоченост и формите на образователна дейност на женските дружества в годините на народната демокрация е цел на настоящото изследване. За реализиране на целта се използват документалният, архиварският, херменевтичният и аналитико-синтетичният метод в единство с проблемно-историческия и хронологическия подход.

Организационно преустройство и нормативна уредба

В годините на народната демокрация (1944-1947) новите задачи пред женските дружества се фокусират в осъществяване на масова образователна дейност и художествена самодейност в духа на политиката на отечественофронтонската власт. И това е съвсем естествено. Дружествата изграждат най-масовата женска организация на жените от всички обществени слоеве – „работнички, селянки, умствени работнички и домакини“, и извършват огромна културно-просветна работа за тяхното политическо и гражданско възпитание, културно-битово издигане и активно участие в изграждането на страната. Тази единна масова женска организация носи името Български народен женски съюз (БНЖС) и включва в състава си „просъществувалите след 9.IX.1944 год. женски организации като: „Майчина грижа“ – Габрово, Пловдив, „Български дом“, „Вдовица“ и др.“, както и „Съюза на много-

---

1

Калинова, Е., И. Баева. Българските преходи 1939–2010. С., 2010, с. 38-43.

детните“ – 25.VII.1949 год., „Съюза на българските жени кооператорки“ и „Съюза на жените с висше образование“².

По решение на Националния комитет на Отечествения фронт (НК на ОФ) и под ръководството на Централната женска комисия към него през октомври 1944 г. започва процесът на организационното изграждане на Съюза със свикването на областни конференции и сбирки и завършва с неговия Първи конгрес (юни 1945). Учредителният конгрес приема Устав на Съюза и избира Управителен съвет, чийто председател в продължение на пет години³ е Цола Драгойчева (1898-1993). С Устава се преодолява организационното разпокъсване и се унифицират формите на работа, а две години по-късно с приетите от Втория конгрес на БНЖС (11-13.X.1947) уставни промени се уреждат традиционни и утвърдени в практиката методи на работа. От 1945 г. започва издаването на теоретичния орган на Съюза – в. „Народен женски глас“ (1945-1950), както и на най-дългогодишното и тиражирано списание „Жената днес“ (1945-1996), адресирано към женска аудитория.

Налице е приемственост и в организационната структура на Съюза, включваща в качеството на висш орган свиквания на три години Конгрес, деветчленен Управителен съвет, Изпълнителен комитет и Постоянно бюро за осъществяване на оперативното ръководство, обособените (от Втория конгрес) пет отдела – Организационен, Културно-просветен, Отдел *Печат*, Връзки с чужбина и Финансово-отчетен, както и съответстващи на административното деление на страната областни и околийски ръководства и комисии към тях, едноименни с тези при Управителния съвет. Самото обособяване на културно-просветен отдел в организационната структура е знак за мястото, ролята и значимостта на образователната дейност в целокупната такава на Съюза.

2

Историческа справка на фонд „Български народен женски съюз“. – ЦДА, ф. 7, оп. 1, л., с. 2.

3

В момента на избора ѝ за председател на БНЖС, който ръководи до 1950 г., Цола Драгойчева е главен секретар (1944-1948) на Националния комитет на Отечествения фронт.

Изграденият Съюз отговаря на изисквания на правните норми, залегнали в новия основен закон, приет на 04.12.1947 година – Конституцията на Народна република България (НРБ) от 1947 г., известна още като Димитровска конституция. В чл. 87 се дава право на гражданите „да образуват дружества, сдружения и организации, стига само те да не са против държавния и обществен ред, установен с настоящата Конституция. Забранява се и се наказва от закона образуването и членуването в тях на организации, които си поставят за цел да отнемат или накърнят правата и свободите на българския народ, извоювани с народното въстание на 9 септември 1944 г. и обезпечени с настоящата Конституция, да застрашат националната независимост и държавния суверенитет на страната, или които проповядват явно или прикрито фашистка и антидемократична идеология, или улесняват империалистическата агресия.“⁴

Така сформираният Съюз в своя състав, целеполагане и дейност, включително и образователна, е в съответствие с конституционното изискване относно сдружаването. Като единствен представител на интересите на българските жени БНЖС възприема новите идеологеми, а дейността му изцяло е в духа на политиката на отечественофронтовска власт.

Цел, съдържание и форми на образователна дейност

Освен в Устава и конгресните решения на БНЖС, целта е поставена и в редица политически документи и изказвания.

В изявлението си на 28 ноември 1946 г. относно ролята и задачите на жените в Народна република България председателят на Министерския съвет Георги Димитров (22.11.1946-02.07.1949) аргументира необходимостта от съвместни действия на Народния женски съюз, Министерството на народната просвета и другите просветни учреждения и организации за премахването на женската неграмотност, която е в значителни размери сред селски жени и девойки. Във връзка с тази

4

Конституция на Народна република България от 1947 г., чл. 87. – В: Методиев, В. и Л. Стоянов Българските конституции и конституционни проекти, С. 2003, с. 41-55.

първостепенна задача на Съюза той поставя необходимостта от включването на учителките от първоначалните училища, прогимназиите, гимназиите и детски учреждения в народополезната дейност по ограмотяването и просветата, за да може „българската жена още по-активно да участва в обществено-политическия, стопанския и културния живот“ на страната и за да „се преодолее консерватизмът, който все още съществува в отношенията на мъжа към жената у нас“⁵.

В приетата Програмна декларация на ОФ правителство от 28 ноември 1946 г. отново се извежда като основен приоритет ограмотяването, издигането на политическото възпитание и културното равнище на българските жени, препотвърден и в приветствието на подпредседателя на Министерския съвет – Трайчо Костов, до Втория редовен конгрес на Българския народен женски съюз (1947). „Главната задача на Българския народен женски съюз, която е и задача на нашия народ, на неговия Отечествен фронт по отношение на жените в настоящия момент, се заключава в постоянните грижи за тяхното просвещаване, политическо възпитание и издигане на културното им ниво.“ Задачата се разглежда в контекста на необходимостта от „женски кадри във всички области на държавното, обществено-политическото и културното строителство, както и в областта на социалната политика и грижите за майката и детето“⁶.

Целта и многообразният характер на дружествената дейност са в пряко връзка с политиката на Отечествения фронт, преустроен от началото на 1948 г. в единна обществено-политическа масова организация с казионен характер. Дружествата отговарят на апелите на ОФ, като за целта подпомагат българските войници, участници в Отечествената война, като на седянки „приготвят ръкавици, фанели и пр. и сами с камиони ги отнасят на фронта. Те кореспондират с фронтоваци, грижат

5

Димитров, Г. За ролята и задачите на жените в Народна република България, 28 ноември 1946 год. Библиотека на БНЖС, С., 1948.

6

Втори редовен конгрес на Българския народен женски съюз /12-14/ X. 1947 година. – ЦДА, ф. 7, оп. 1, а. е. 2, л. 16.

се за ранени войници в болниците, за войнишки семейства. Всички военни болници се намират под шефството на женските дружества по места. Жените дежурят като доброволки – санитарки, носят подаръци, изнасят агитки пред оздравяващите бойци“⁷. Дружествата вземат участие още и в:

- народното допитване за монархията;
- в изборите за Велико народно събрание, във връзка с които свикват и първите си женски събори, утвърдили се впоследствие като активна форма на дружествена дейност на областно и околийско ниво;
- селскостопанските акции по залесяване, засяване и прибиране на реколтата посредством бригадите за доброволен женски труд, както и в обществените инициативи по почистване, озеленяване, залесяване, канализиране и естетизиране на селища;
- подпомагане дейността на детските и младежки организации, а така също и на бригадирско младежко движение, за което Женският съюз е награден от ДСНМ със златен медал.

Приемствеността в традиционните форми е налице и в годините на народната демокрация, когато повечето от новоизградените родилни домове са обзаведени с финансови средства на женски дружества. Детските домове също материално се подпомагат от женските дружества. Последните са активни участници в миротворни инициативи по линията на членството на БНЖС в Международната федерация на демократичните жени чрез активна кореспонденция, обмяна на опит и съвместни инициативи. „БНЖС взема участие във всички сбирки, конгреси, конференции и пленуми във връзка с борбата за мир. Жените събират подписи под Стокхолмското възвание и под обръщението за сключване Пакт на мира между великите сили. Женските дружества изнасят на плещите си акциите за подпомагане на гръцките деца, за съ-

---

7

Историческа справка на фонд „Български народен женски съюз“. – ЦДА, ф. 7, оп. 1, л. 2-4.

биране подаръци за борещия се корейски народ, в защита на борците в Испания.“⁸

Основни направления на образователна дейност

Четири са основните направления на образователна дейност на женските дружества през годините на народната демокрация.

Първо, премахването на **женската неграмотност**, особено сред селски жени и девойки. Част от учителите, взели участие в акциите по ограмотяване на населението са жени, членове на женските дружества по места – детски, първоначални, прогимназиални и гимназиални учителки. В премахването на женската неграмотност на село БНЖС си сътрудничи с МНП и другите просветни учреждения и организации, сред които е Читалищният съюз. В селищата с компактно турско население се издирват неграмотните и се осигуряват помещения за курсовете. Така напр. само в Кърджалийска околия в откритите до 1947 г. 42 курса се обучават 1050 курсисти от 52 обучители⁹.

Второ, идейно-политическото възпитание и образование в духа на Програмата на Отечествения фронт, и **културно-битовото** издигане на жената посредством лекционна, семинарна, кръжочна и библиотечна дейност. Акцентира се и върху масовата **здравна** просвета на жените, осъществявана посредством създадените през лятото на 1947 г. Здравни комисии при областните, околийските, градските и селските комитети на ОФ, в състава на които участват представители на женските дружества. Лекционните теми и занятия са насочени към профилактика на заразни болести и епидемии, сред които е бичът на времето – венерическите болести, и към контрол върху блатата и мочурливите места. За кадровото обезпечаване на масовата просвета двукратно през

8

ЦДА, ф. 7, оп. 1, л. 3.

9

Кондарев, Н. Участието на учителя в делото на народните читалища. – Народна просвета, IV год., бр. 5, 1947-1948, с. 32.

изследвания период се организират национални курсове за квалификация, като всеки курс е обхваща около стотина курсисти.

Трето, равенството между половете продължава да бъде ценност и тема на **гражданското възпитание и просветата** в духа на целенасочената държавна политика по т. нар. *женски въпрос* – за упражняването от жената на нейните граждански права и отговорности, за навлизането на жените в чисто „мъжките“ професии, за равен достъп до институциите на властта и управлението, за финансовия принос на жената в семейния бюджет¹⁰ и т. н. Просветната дейност се улеснява от обстоятелството, че проблемът за равенството между жените и мъжете е уреден по законодателен път.¹¹ Конституцията на НРБ от 1947 г. в чл. 72 урежда равноправието на половете във всички области на живота, както и механизма за неговото осъществяване: „Жената е равнопоставена с мъжа във всички области на държавния, частноправния, стопанския, обществения, културния и политическия живот. Това равноправие се осъществява, като на жената се осигурява, наравно с мъжа, правото на труд, за равен труд - равна заплата, правото на почивка, на обществени осигуровки, пенсия и образование.“¹² Същевременно основният закон регламентира и специалната защита на

10

С Наредба-закон за брака от 12.05.1945 г. в България е въведен Гражданският брак. Съгласно чл. 1 „Само гражданският брак, сключен в формата, предписана от този закон, поражда правата и задълженията, които законите свързват с брака.“ Същевременно законодателят не изключва възможността за сключване на църковен брак, като урежда условията за това в чл. 2. „Ако бракосъчетаните желаят да получат черковно благословение на сключения вече граждански брак, свещенослужителят извършва обряда само след като му се представи препис от акта за женитба.“ (Наредба-закон за брака. – ДВ, 108, 12.05.1945).

11

В настоящия момент държавната политика по равнопоставеност на мъжете и жените се урежда от българското законодателство – Конституция на Република България от 1991, Кодекс на труда, Кодекс за социално осигуряване, [Закон за равнопоставеност на жените и мъжете](#), Закона за защита от дискриминация и др. (Конституция на Република България от 1991 – ДВ, 56, 13.07.1991, посл. изм. и доп. ДВ, 100, 18.12.2015.; [Закон за равнопоставеност на жените и мъжете](#). – ДВ, 33, 26.04.2016.; Кодекс на труда. – ДВ, 26, 01.04.1986, посл. изм. и доп. ДВ, 28, 24.03.2020.; Кодекс за социално осигуряване. – ДВ, 110, 17.12.1999, посл. изм. и доп. ДВ, 28, 24.03.2020.; Закон за защита от дискриминация – ДВ, 86, 30.09.2003, посл. изм. ДВ, 7, 19.01.2018.).

12

Конституцията на НРБ от 1947 г., чл. 72. – <http://www.parliament.bg/bg/18>

жената-майка. „Жената-майка се ползува с отделна защита в трудово отношение. Държавата полага особени грижи за майката и детето, като основава родилни и детски домове, детски градини и диспансери, осигурява на жената отпуск преди и след раждането при запазване на заплатата ѝ и ползуване от безплатна акушерска и медицинска помощ.“¹³ Статистическите данни показват ръст в упражняваното пасивно изборително право от жените в България, непосредствено след неговото придобиване през 1944 г. На практика българката участва за първи път в състава на парламента през 1945 г. Ако в XXVI ОНС (1945-1946) от общ брой депутати – 279, жените са 16 (5,7 %), то в VI ВНС (1946-1949) техният относителен дял се увеличава с 2,4 %, т.е. от 465 народни представители 38 (8,1 %) са жени.

Четвърто, художествената самодейност. Художествената самодейност е традиционна форма на женска активност, прилагана още в зората на създаването и укрепването на женските дружества. За масово разпространение в годините на народната демокрация форми на художествена самодейност – фестивалите, танцовите и хоровите представления, съборите за народно творчество и др., е характерна висока степен на взаимодействие с народните читалища и другите културно-просветни структури, както и интегриране на етническите малцинства. Например, в селища с по-компактно турско население се сформират секции на жените-туркини самодейки към местното женско дружество.

Създадените почти към всяко дружество женските хорове, перманентно участващи в околийските прегледи на художествената самодейност, постепенно се обособяват в хорове към местните отечественофронтовските организации. Именно на женските дружества принадлежи почина за „излъчване на хор-първенец“¹⁴ в околийските прегледи на художествената самодейност.

13

Конституцията на НРБ от 1947 г., чл. 72. – <http://www.parliament.bg/bg/18>

14

Историческа справка на фонд „Български народен женски съюз“. – ЦДА, ф. 7, оп. 1, л. 3.

Обобщение. Създадената по инициатива на НК на ОФ през 1945 г. най-масова организация на българските жени – БНЖС, осъществява своята многообразна дейност в духа на Програмна декларация на отечественофронтовското правителство от 28 ноември 1946 г.

До основния приоритет по премахването на **женската неграмотност**, особено сред селски жени и девойки, и по преодоляването на рисковете от изпадане във **вторична неграмотност**, независимо от етническата принадлежност на обучаваните, се нарежда издигането на политическото, гражданското и културно-битовото образование и възпитание на българските жени посредством лекционните цикли, семинарите, кръжоците, читалните, библиотеките и формите на художествената самодейност. В този смисъл е неизбежна промяната в съдържанието на образователната дейност на женските дружества, подчинена на общата идеологическа рамка на провежданата политика на БРП /к/ и на Отечествения фронт. Постепенният преход от автономно към идеологизирано образователното съдържание, възпитаващо и мотивиращо към масово участие на жените в новата форма на управление на страната (след септември 1946 г.), е съпътствано от прилагането на принципа на приобщаването на представителките от различните етнически групи – жени-туркини, помакини, жени-ромки и т. н., в многообразната дружествена дейност: образователна, просветна и художествена самодейност. В организационен план приобщаването намира израз в изграждане на отделни секции на жените от етническите малцинства към местните дружества.

Заклучение

В хода изследването на образователната дейност на женските дружества в България в годините на народната демокрация (1944-1947) се открояват два основни извода:

Първо, налице е тенденция на масов обхват на жените в инициирания от Отечествения фронт Български народен женски съюз, чийто предмет на образователна дейност е ликвидиране на женската негра-

мотност, най-значителна в селата, преодоляване рисковете от вторична неграмотност, масова политическа, гражданска и културно-битова просвета в традиционни форми и интегриране на жените от етническите малцинства към местните женски дружества.

Второ, идеологическият момент в съдържанието на образователната дейност е неизбежно свързан с политическата платформа на Отечествения фронт, подчинена на общата идеологическа рамка на провежданата от БРП /к/ политика.

Използвани исторически извори и литература

Използвани исторически извори

Втори редовен конгрес на Българския народен женски съюз /12-14/ X. 1947 година. – ЦДА, ф. 7, оп. 1, а. е. 2, л. 16.

Димитров, Г. За ролята и задачите на жените в Народна република България, 28 ноември 1946 год. Библиотека на БНЖС, С., 1948.

Закон за защита от дискриминация – ДВ, 86, 30.09.2003, посл. изм. ДВ, 7, 19.01.2018.

[Закон за равнопоставеност на жените и мъжете](#). – ДВ, 33, 26.04.2016.

Историческа справка на фонд „Български народен женски съюз“. – ЦДА, ф. 7, оп. 1, л. 2-4.

Кодекс на труда. – ДВ, 26, 01.04.1986, посл. изм. и доп. ДВ, 28, 24.03.2020. Кодекс за социално осигуряване. – ДВ, 110, 17.12.1999, посл. изм. и доп. ДВ, 28, 24.03.2020.

Кондарев, Н. Участието на учителя в делото на народните читалища. – Народна просвета, IV год., бр. 5, 1947-1948, с. 32.

Конституция на Народна република България от 1947 г. – В: Методиев, В. и Л. Стоянов Българските конституции и конституционни проекти, С. 2003, с. 41-55; <http://www.parliament.bg/bg/18>

Конституция на Република България от 1991 – ДВ, 56, 13.07.1991, посл. изм. и доп. ДВ, 100, 18.12.2015.

Наредба-закон за брака. – ДВ, 108, 12.05.1945.

Използвана литература

Даскалова, Кр. (2012) Жени, пол и модернизация в България 1878-1944. УИ „Св. Климент Охридски“.

Калинова, Е., И. Баева. Българските преходи 1939–2010. С., 2010.

Никова, М. Женските организации. – В: България XX век. Алманах. С., 1999, с. 452-456.

Проф. дпн Пенка Цонева,

Факултет по педагогика, СУ „Св. Климент Охридски“